

УДК 347.21

Бірюкова А. Г., доцент кафедри цивільного права
НУ «Юридична академія України ім. Я. Мудрого»

Окремі аспекти характеристики системи трудового права і законодавства, їх структури та співвідношення

В даній статті охарактеризовано поняття «система трудового права». Визначено теоретичні підходи до співвідношення понять «система трудового права» та «система трудового законодавства». Також, проаналізовано проблемні аспекти характеристики структури трудового права.

Ключові слова: система, трудове право, система трудового права, система законодавства, трудові правовідносини.

В данной статье охарактеризовано понятие «система трудового права». Определено теоретические подходы к соотношению понятий «система трудового права» и «система трудового законодательства». Также, проанализировано проблемные аспекты характеристики структуры трудового права.

Ключевые слова: система, трудовое право, система трудового права, система законодательства, трудовые правоотношения.

This article describes the concept of a “system of labor law.” Defined theoretical approaches to the relationship between the concepts “system of labor law” and “system of labor law.” Also analyzed the problematic aspects of the characteristics of the structure of the labor law.

Keywords: system, labor law, labor law system, legal system, labor relations.

Актуальність теми. Попре те, що національні трудове право і трудове законодавство потребують проведення широкої кодифікації, вони все ж таки є системними явищами, тобто такими, які складаються з окремих елементів, що перебувають у взаємозв'язку один з одним і виконують власну, обумовлену його місцем у системі, функцію. Тому, необхідно комплексно дослідити поняття «система трудового права», співвідношення понять «система трудового права» та «система трудового законодавства», а також проаналізувати проблемні аспекти характеристики структури трудового права.

Стан дослідження. Систему трудового права і законодавства, їх структури та співвідношення досліджували такі вчені як: С.С. Алексєєв, Н.Б. Болотіна, С.Ф. Гуцу, Н.П. Долгих, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, Л.І. Лазор, В.В. Лазор, В.П. Марущак, М.М. Марченко, Г.І. Муромцев, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, В.І. Смолярчук, О.М. Ярошенко та інші.

Отже, **метою статті** є дослідження окремих аспектів характеристики системи трудового права і законодавства, їх структури та співвідношення.

Основний зміст. Розуміння системи законодавства як певної сукупності розташованих у тому чи іншому порядку (послідовності) нормативно-правових актів, є загальноприйнятною у правознавстві та не залежить від того, йдеться про національне законодавство в цілому, чи якусь його галузь окремо, наприклад, систему трудового законодавства. Тому, більшість авторів навіть не зосереджують уваги на визначенні поняття «система законодавства», а одразу характеризують його внутрішню структуру, будову.

Так, радянський правознавець А.Д. Зайкін свого часу відзначав, що система галузі трудового права – це об'єктивний розподіл в певній послідовності, взаємозв'язку та єдності нормативного матеріалу даної галузі за окремими частинами й інститутами. Вона будується насамперед на основі розподілення норм трудового права за групами

залежно від особливостей регулюємої ланки суспільних відносин даного виду або роду. В результаті групування норм за означеною ознакою створюються різні інститути трудового права, кожний з яких охоплює певну сукупність норм, що забезпечує цілісне регулювання відповідного різновиду відносин [1, с. 30]. Російські дослідники з галузі права М.В. Молодцов, О.М. Крапівін та В. І. Власов пропонують розглядати систему трудового права як поєднання правових норм, що регулюють трудові та тісно пов'язані з ними відносини, в єдине ціле з їх одночасним внутрішнім розподілом на відносно самостійні підрозділи (інститути) та їх об'єднання (частини) [2, с. 21]. Автори зазначають, що послідовність розташування цих підрозділів в системі галузі обумовлюється динамікою розвитку і характером взаємодії трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, а також соціальним призначенням та функціональною роллю правових норм, утворюючих той або інший інститут [2, с. 22].

Спираючись на аналіз вищезазначених точок зору щодо змісту поняття система права взагалі та система трудового права зокрема, а також поняття система законодавства, в тому числі трудового. Можна стверджувати, що у загальному вигляді між системою трудового права і системою трудового законодавства суттєвої різниці немає. Обидві системи на зовнішньому рівні являють собою сукупність розташованих у певному порядку правових елементів. І одна й інша системи характеризуються наявністю взаємозв'язків між її елементами, завдяки яким досягається їх єдність, а також ієрархії у розташуванні складових.

Втім між системою трудового права і трудового законодавства все ж таки є відмінності, які проявляються під час аналізу їх структури. Слід наголосити на тому, що структура системи права відрізняється більшою об'єктивністю у своїй будові, адже вона формується під впливом об'єктивного розвитку суспільства. У той час як структура системи законодавства формується в основному суб'єктами нормотворчості не можна повністю заперечувати суб'єктивний вплив на формування структури трудового права, як власне кажучи і будь-якої іншої галузі права. Адже свою об'єктивність право знаходить саме у законодавчих актах. З цього приводу доцільною є точка зору, про те, що якщо система права має об'єктивний характер, то система законодавства — суб'єктивний і залежить багато в чому від волі законодавця. Об'єктивність системи права пояснюється тим, що вона зумовлена різними видами, сторонами суспільних відносин. Суб'єктивність законодавства відносна, оскільки вона в певних межах детермінована об'єктивними соціально-економічними умовами. Об'єктивність системи правових норм знаходить вираз в їх інтелектуально-вольових якостях [3, с. 87]

Галузі трудового права та трудового законодавства мають у своєму складі підгалузі та інститути. Однак первинним елементом структури системи трудового права є правова норма, а вихідною ланкою трудового законодавства є стаття або положення того чи іншого нормативно-правового акту. При цьому, слід зауважити, що якщо галузі та інституту права і законодавства як правило співпадають, то правова норма досить часто не вичерпується змістом окремої статті чи положення нормативно-правового акту і може бути викладена одразу у декількох статтях як одного й того ж нормативно-правового акту, так і різних (йдеться про банкетні та відсылні правові норми).

Структура системи трудового права — це об'єктивно обумовлена внутрішня організація галузі права, що виявляється в єдності, узгодженості і розподілі правових норм за інститутами й іншими галузевими явищами та структурними утвореннями [4, с. 35]. Так, наприклад Н.Б. Болотіна вказує, що структура трудового права України, яка формується,

складається з трьох частин: загальні положення; індивідуальне трудове право; колективне трудове право. Загальні положення містять норми, що визначають предмет, сферу дії, функції трудового права, принципи правового регулювання, єдність і диференціацію, суб'єктів трудового права, їхній правовий статус. Належне місце в загальних положеннях має бути відведено нормам, які закріплюють право на працю, його поняття, зміст, гарантії [5, с. 80]. Індивідуальне трудове право включає такі правові інститути: трудовий договір; нормування праці; оплата праці; робочий час; час відпочинку; охорона здоров'я працівників на виробництві; дисципліна праці; дисциплінарна відповідальність працівників; оцінка результатів праці та атестація працівників; навчання і підвищення кваліфікації працівників; матеріальна відповідальність сторін трудового договору; індивідуальні трудові спори [5, с. 80]. До складу колективного трудового права науковець віднесла такі правові інститути: соціальне партнерство; правовий статус трудових колективів; правовий статус профспілок та інших органів представництва трудового колективу; правовий статус об'єднань роботодавців; колективний договір і колективні угоди; вирішення колективних трудових спорів [5, с. 80].

П.Д. Пилипенко у своїх дослідженнях зазначає, що традиційно у системі трудового права виділяють Загальну та Особливу частини. Загальна частина охоплює норми, які містять найбільш принципові положення, що характерні для всіх видів відносин галузі права. До таких належать норми, що характеризують предмет і метод трудового права, принципи правового регулювання, форми участі трудових колективів в організації праці та управлінні виробництвом, норми, які встановлюють права і обов'язки суб'єктів трудового права. Особлива частина трудового права об'єднує такі інститути, як трудовий договір, робочий час і час відпочинку, заробітну плату, охорону праці, дисципліну праці, матеріальну відповідальність, трудові спори тощо [6, с. 14].

Поділом трудового права і законодавства на загальне та особливе, або ж загальне, індивідуальне та колективне, їх структура не вичерпується. Як ми вже відзначали, трудове право і законодавство взагалі, та кожна з їх частин зокрема, складаються з більш дрібних елементів — інститути, підінститути, норми права, коли йдеться про структуру права, та статті, коли йдеться про структуру законодавства.

Інститут трудового права — це, як зазначає О.В. Смирнов, найбільш характерний структурний підрозділ системи трудового права [7, с. 16]. Інститути охоплюють менш обширну, ніж галузь, сукупність юридичних норм і розрізняються між собою за предметною ознакою регулювання, тобто особливостями окремих видів суспільних відносин або окремими сторонами (елементами) якогось конкретного різновиду суспільних відносин [8, с. 25]. Погоджуючись з Ю.Ю. Івчук вважаємо, що інститути трудового права — об'єктивно утворені структурні підрозділи, покликані в рамках предмета даної галузі права регулювати з необхідною деталізацією окремий вид суспільно-трудових відносин або окремий елемент (сторону) складного єдиного трудового право відношення [9, с. 68].

Система сучасного трудового права охоплює наступні інститути: трудовий; договір, інститути робочого часу та часу відпочинку; нормування праці; заробітної плати; дисципліни праці; матеріальної відповідальності; охорони праці; нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства; розгляду трудових спорів тощо [7, с. 16].

Стосовно специфіки інститутів трудового права і трудового законодавства слід відзначити, що перші являють собою систему однорідних за предметом правового регулювання норм права. У той час як другі, інститути законодавства, формуються з числа нормативно-правових актів, що приймаються з приводу однорідних питань.

Інститут законодавства може складатися як з одного нормативно-правового акту, так і з декількох, або з певних частин (статей, глав, розділів тощо) окремих нормативно-правових актів.

В. Хропанюк акцентує увагу на тому, що норма права є взірцем (моделлю) типового суспільного відношення, що встановлюється державою. Вона визначає межі можливої або необхідної поведінки людей, міру їх внутрішньої і зовнішньої свободи в конкретних взаємовідносинах. Норма права передбачає свободу учасників регульованих суспільних відносин в двоякому смислі: по-перше, як здатність волі суб'єкта свідомо обирати той або інший варіант поведінки (внутрішня свобода); по-друге, як можливість діяти, переслідувати й здійснювати певні цілі (зовнішня свобода)" [10, с. 227]. Все це є абсолютно справедливим і для норми трудового права, тобто вона являє собою обумовлене об'єктивним розвитком суспільства правило поведінки у сфері трудових та тісно пов'язаних із ним відносин, якому держава надає формальної визначеності та загальнообов'язкового характеру, через його закріплення на рівні відповідного нормативно-правового акту і забезпечує виконання цього правила відповідними засобами державного впливу.

Для того, щоб більш чітко усвідомити взаємозв'язок трудового права і трудового законодавства, а також їх відмінності, слід розглянути їх співвідношення. У цьому контексті доцільною є думка, яку висловлює С.Н. Братусь про те, що правильне визначення сторін і особливостей співвідношення системи права і системи законодавства дозволяє: а) поглибити розуміння предмета правового регулювання різних галузей національного права; б) вирішити питання про метод правового регулювання, про співвідношення його з предметом кожної галузі права; в) уточнити основні правові поняття і категорії [11, с. 38]. Деякі правники вказують, що система права і система законодавства розрізняються за таких підстав: вихідним елементом системи права є правова норма, а первинним елементом законодавства — нормативний акт. У цьому значенні структура права і структура законодавства співвідносяться як зміст і форма. Право і законодавство розрізняються за своїм обсягом: законодавство не охоплює всю розмаїтість нормативності, з одного боку, а з іншого — включає в себе, крім суто формульовань норм, інші елементи — технічні, кількісні; система законодавства відображає систему права і будується на її основі [3, с. 87]

А.М. Колодій, В.В. Колейчмков та С.Л. Лисенков розкриваючи зміст системи права наголошують, що на відміну від системи права, система законодавства — це система нормативно-правових актів, насамперед, законів, що є зовнішньою формою існування правових норм, засобом надання їм об'єктивності, визначеності, загальності. Система права і система законодавства співвідносяться як зміст і форма. Право і законодавство взаємопов'язані, але не тотожні явища. Якщо структуру системи права складають галузі, підгалузі, інститути, правові комплексні об'єднання та норми права, то структуру законодавства — його галузі, комплексні галузі та нормативно-правові акти [12, с. 202].

Зазначена специфіка співвіднесення права і законодавства у повній мірі стосується і трудового права, зокрема про це свідчать думки таких дослідників у галузі трудового права як: Н. Б. Болотіна, В. І. Прокопенко, Л. П. Грузінова, В. Г. Короткін, О. В. Смирнов та інших. Усі ці та інші правники одностайно наголошують на тому, що система трудового права співвідноситься із системою трудового законодавства як зміст і форма [5, с. 81; 7, с. 16; 13, с. 21-23].

Висновок. Резюмуючи вищевикладене можемо стверджувати, що у сфері

трудовах та тісно пов'язаних із ними відносин система трудового права і система трудового законодавства пов'язані та переплітаються, один з одним.

Так як сьогодні у нашій державі, як і у багатьох інших сучасних демократичних країнах, домінує природно-правовий підхід до праворозуміння, то очевидно, що система права не є тотожною системою законодавства. Як це було б за умов використання нормативістського (позитивістського) підходу до праворозуміння, згідно з постулатами якого закон — це право, а право — це закон. Система трудового права формується під впливом об'єктивних чинників, однак з метою наділення її елементів (норми, інститути тощо) такими атрибутами як загальність та загальнообов'язковість, державою їй надається певна форма, що йменується законодавчою. Дана форма створюється відповідними компетентними суб'єктами, а отже має суб'єктивний характер, зокрема внутрішню структуру. При цьому, вважаємо за потрібне наголосити, що по-перше, змістом законодавчої форми не завжди є право, йдеться про випадки прийняття так званих неправих законів, коли останні не відповідають або прямо протирічать основним ідейним засадам і принципам права; а по-друге, законодавство — це хоча й основна, проте не єдина форма існування права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Советское трудовое право: Учебник / Под ред. А.Д.Зайкина. — М.: Юрид. лит., 1979. — 544 с.
2. Молодцов М.В., Крапивин О.М., Власов В.И. Трудовое право России. Учебник для вузов / Под общ. ред. М.В.Молодцова. — М.: НОРМА, 2001. — 576 с.
3. Сальников П.И. Структура системы законодательства. — М.: Юрид.лит., 1965. — 314с.
4. Чанышева Г.И., Болотина Н.Б. Трудовое право Украины. — Х.:Одиссей, 1999. — 480 с.
5. Болотина Н.Б. Трудовое право Украины: Підручник. — 4-те вид., стер. — К.: Вікар, 2006. — 725 с.
6. Трудовое право України Навчальний посібник / За ред П Д Пилипенка — К Істина, 2005 — 208 с
7. Трудовое право. Учебник / Под ред. О.В.Смирнова. — М.: Проспект, 1997. — 448 с.
8. Советское трудовое право / Под ред. О.В.Смирнова. — М.: Профиздат, 1991. — 367.
9. Івчук Ю.Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 (трудова права; права соціального забезпечення) / Івчук Юлія Юріївна ; Східноукраїнський національний ун-т ім. В.Далія. — Луганськ, 2004. — 175 с.
10. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. — М.: Интерстиль, 2000. — 377 с.
11. Братусь С.Н. Соотношение системы права и системы законодательства. В кн.: Система советского законодательства. — М.: Юрид. лит., 1980. — С.35-60.
12. Теорія держави і права: Навчальний посібник / А.М. Колодій, В.В.Колєйчиков, С.Л.Лисенков та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 368с.
13. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудовое право України: Навч посіб. — К.: МАУП, 2003. — Ч. 1. — 128 с.